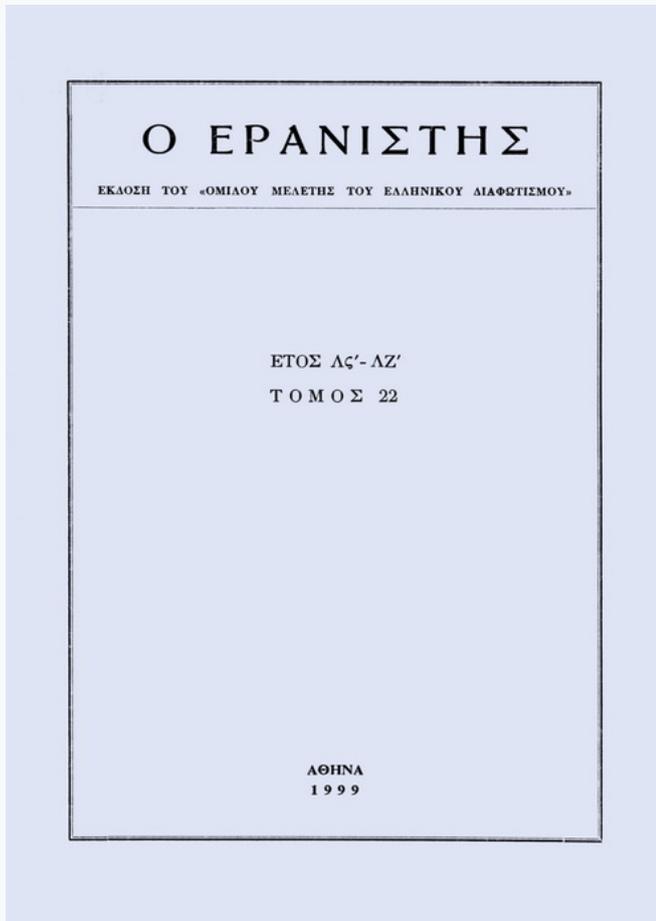

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Βιβλιολογικά παρασχολήματα

Φίλιππος Ηλιού

doi: [10.12681/er.191](https://doi.org/10.12681/er.191)

To cite this article:

Ηλιού Φ. (1999). Βιβλιολογικά παρασχολήματα: <p>1. Μεθοδίου Ανθρακίτη: «Επίσκεψις πνευματική»</p><p>2. Το παλαιότερο γνωστό βενετικό Ημερολόγιο</p><p>3. Ένας άγνωστος κατάλογος συνδρομητών του 1813</p><p>4. Συμπληρωματικά για τον Οβίδιο του Λαμπανιτζιώτη</p><p>5. Εκδοτικά σχέδια του Γλυκή το 1821-1822</p>. *The Gleaner*, 22, 253–263. <https://doi.org/10.12681/er.191>

BIBΛΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΣΧΟΛΗΜΑΤΑ

1. Μεθοδίου Ἀνθρακίτη: «Ἐπίσκεψις πνευματικῆ»

ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΕΝΣΩΜΑΤΩΘΕΙ στὶς συστηματικὲς βιβλιογραφίες τῶν ἑλληνικῶν ἐντύπων, καὶ δὲν ἔχει, ὅσο γνωρίζω, ἐπισημανθεῖ ἀντίτυπο τῆς πρώτης ἐκδόσης τοῦ βιβλίου *Ἐπίσκεψις πνευματικῆ*. Ἦτοι μὲ ποῖον τρόπον χρεωστεῖ ὁ πνευματικὸς νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς, νὰ ἐξετάζη τὴν συνείδησιν, καὶ νὰ διορθώη τὰς ψυχὰς τῶν ἐξομολογουμένων. Ἡ παλαιότερη γνωστὴ καὶ βιβλιογραφημένη ἐκδοσις εἶναι ἐκείνη ποὺ κυκλοφόρησε στὰ 1780, ἀπὸ τὴν τυπογραφία τῶν Γλυκῆδων· στὴν προμετωπίδα τῆς ἀναφέρεται ρητὰ ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπανέκδοσις: «ἤδη μετατυπωθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα».¹

Ἡ χρονία τῆς πρώτης ἐκδόσης, 1707, παρέχεται μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸν Γ. Ζαβίρα, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπισημαίνει ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη: «ἐπίσκεψις πνευματικῆ ἥτις ἐξεδόθη τύποις τῷ ἔτει 1707 ἐνετίησι. καὶ δευτέρους τύποις τῷ ἔτει 1780 παρὰ νικ[ολάφ] Γλ[υκεῖ]».²

Οἱ πληροφορίες τοῦ Ζαβίρα ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰδίου τοῦ Ἀνθρακίτη πρὸς τὸν Χρῦσανθο Νοταρά, στὸν ὁποῖο γράφει (ἀπὸ Βενετία, 22 Μαΐου 1707) ὅτι: «θέλει λάβη ἓνα ἐλάχιστον ἐγχειρίδιον πνευματικὸν ἐπιγραφόμενον Ἐπίσκεψις πρὸς ἀσθενεῖς, ὁποῦ τώρα νεωστὶ ἐτυπώθη, καὶ ἄς τὸ δοκιμάσῃ μὲ τὴν σοφὴν τῆς εὐφυΐαν, καὶ ἂν τὸ εὖρη ἱκανὸν νὰ εἶναι πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον, ἄς προστάξῃ νὰ σταλθῶσι καὶ ἕτερα».³

Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι καὶ ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς «Ἐπισκέψεως» ἔγινε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ν. Γλυκῆ: εἶναι τὸ τυπογραφεῖο μὲ τὸ ὁποῖο, κυρίως, συνεργάστηκε ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, ὡς διορθωτῆς βιβλίων, στὰ χρόνια τῆς διαμονῆς του στὴν Βενετία, καὶ σ' αὐτὸ εἶχε ἐμπιστευθεῖ τὴν ἐκδοσις τῶν δικῶν του ἔργων.

Μποροῦμε ἔτσι, καὶ ὥσπου νὰ βρεθεῖ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, νὰ διαμορφώσουμε ἓναν ἀκόμη, προσωρινό, τίτλο γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία:

Ἐπίσκεψις Πνευματικῆ --- Ἐνετίησιν [παρὰ Ν. Γλυκεῖ (;)] ἀψζ'.⁴

1. É. Legrand, *Bibliographie Hellénique, XVIIIe s.*, τ. Β', ἀρ. 998.

2. Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1872, σ. 420. Ἡ πληροφορία τοῦ Ζαβίρα ἔχει χρησιμοποιηθεῖ σὲ εἰδικὲς μελέτες γιὰ τὸν Ἀνθρακίτη.

3. Μ. Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, Ἀθήνα 1938, σ. 212.

4. Τὸ παρασχόλημα αὐτὸ εἶχε δοθεῖ γιὰ δημοσίευσιν στὸ π. *Μέλισσα τῶν Βιβλίων*, τ. Γ', 1977-1981: εἶχε, τότε, στοιχειοθετηθεῖ, ἔλαβε καὶ ἀριθμὸ σελίδας 80.

2. Το παλαιότερο γνωστό βενετικό 'Ημερολόγιο

ΕΧΟΥΜΕ ΠΟΛΛΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ να θεωρούμε ως βέβαιο ότι, από τα μέσα του 18ου αιώνα και, πάντως, από το 1750, τυπώνονται στη Βενετία, και κυκλοφορούν στην καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή, ἐτήσιες ἐκδόσεις μικρῶν Ἡμερολογίων, Μηνολογίων και Καλενδαρίων: μικρὰ ἔντυπα, νέου τύπου, ἔρχονται να καλύψουν νέες ἀνάγκες και να ὑποδαυλίσουν νέες περιέργειες στο ὑπό διαμόρφωση, νέου τύπου, ἀναγνωστικό κοινό. Μαζί με ὅλα τὰ ἄλλα εἰσάγουν και μιὰ νέα διάσταση τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου: ὁ χρόνος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποκαθίσταται, με ἀργούς ρυθμούς, ἀπὸ τὸν χρόνο τῶν ἀστώων.¹

Ἡ παραγωγή τους πρέπει να εἶταν ἐτήσια: ξαναθυμίζω τὸν Ἰώσηφο Μοισιόδακα ποὺ ἔγραφε, τὸ 1781, για «τὰ κοινὰ Καλενδάρια, τὰ ὁποῖα ἔρχονται ἡμῖν καθ' ἕκαστον ἔτος ἀπὸ Οὐενετίας».² Στὴ μαρτυρία του μπορεῖ τώρα να προστεθεῖ και ἡ κατὰ δεκαπέντε, περίπου, χρόνια παλαιότερη, τοῦ Κωνσταντίνου Ἐμμανουήλ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται, τὸ 1767, στο «κατ' ἔτος ἐκεῖνο Ἡμερολόγιον ὁποῦ εἰς τὴν Βενετιαν τυπώνεται».³ Ὡστόσο, και παρὰ τὴν συνεχή, ὅπως φαίνεται, παραγωγή, ἐλάχιστα γνωρίζουμε: ἕως τώρα εἶχαν ἐπισημανθεῖ, για ὅλη τὴ δευτέρη πεντηκονταετία τοῦ 18ου αἰώνα, τρεῖς ὅλες κι ὅλες ἐκδόσεις Ἡμερολογίων τυπωμένων σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα στη Βενετία, και αὐτὲς σὲ μοναδικὰ ἀντίτυπα: ἡ ἔκδοση Βόρτολι τοῦ 1768,⁴ ἡ ἔκδοση Θεοδοσίου τοῦ 1782⁵ και ἡ ἔκδοση Γλυκῆ τοῦ 1800.⁶

Στὶς τρεῖς αὐτὲς βιβλιογραφικὲς βεβαιότητες⁷ μποροῦμε, τώρα, να

Ἡ ἀναστολή τῆς ἔκδοσης τοῦ περιοδικοῦ ματαίωσε και τὴν δημοσιοποίηση τοῦ μικροῦ αὐτοῦ κειμένου. Ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ ὅπως, ἀκριβῶς, εἶχε δοθεῖ τὸ 1980.

1. Για τὸ θέμα βλ. Φίλιππος Ἡλιού, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Α', Ἀθήνα 1973, σ. 208-218.

2. *Θεωρία τῆς Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 185· πβ. Φ. Ἡλιού, *ὁ.π.*, σ. 211.

3. *Καλενδάριον Ἦτοι Προγνωστικῶν παντοτινῶν*, Λειψία 1767, σ. (3)· πβ. Θωμᾶς Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Β', Ἀθήνα 1986, σ. 263-264, ἀρ. 683δ. Ἄς σημειωθεῖ, ἐδῶ, ὅτι ἡ διατύπωση «κατ' ἔτος» δὲν σημαίνει «κάθε ἔτος» ἀλλὰ ἡμερολόγια ποὺ καλύπτουν τὴ διάρκεια ἑνὸς μόνο ἔτους, ὅπως εἶταν τὰ βενετικὰ ἡμερολόγια, τῶν ὁποίων ἡ συνεχὴς παραγωγή δηλώνεται ἀπὸ τὸν χρόνο τοῦ ρήματος ποὺ χρησιμοποιεῖται («τυπώνεται»). Ὁ Κ. Ἐμμανουήλ θέλει να τὰ ἀντιδιαστελεῖ πρὸς τὸ δικό του, μεταφρασμένο, παντοτινὸν Καλενδάρι, τὸ ὁποῖο ἀνήκει σὲ διαφορετικὸ ὑποσύνολο.

4. É. Legrand, *BH XVIIIe s.*, τ. Β', ἀρ. 679.

5. Φ. Ἡλιού, *ὁ.π.*, ἀρ. 168.

6. Ph. Pliou, *Un projet bibliographique d'É. Legrand: la «Bibliographie Hellénique du XIXe siècle»*, Ἀθήνα 1977, ἀρ. 4.

7. Ἀπὸ ἔμμεσες ἐνδείξεις (καταλόγους τυπογράφων και ἔμπορικὲς παραγγελίες) εἶχα ἀνιχνεύσει τὴν ὑπαρξὴ τριῶν ἀκόμη ἐκδόσεων στο δευτέρο ἡμισυ τοῦ 18ου αἰώνα: τοῦ 1755 ἀπὸ τὴν τυπογραφία Βόρτολι, τοῦ 1784 και τοῦ 1785, μᾶλλον ἀπὸ

προσθέσουμε και μία τέταρτη. Εἶναι ἡ ἔκδοσις Βόρτολι τοῦ 1758: ἕως ὅτου βρεθοῦν ἄλλες, προγενέστερες, ἢ ἔκδοσις αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τὴν παλαιότερη βενετικὴ ἔκδοσις ἡμερολογίου ποῦ μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε ἀπὸ αὐτοψία. Τὸ ἀντίτυπο βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μάνου Χαριτάτου, μανιώδη συλλέκτη Ἑμερολογίων, ὁ ὁποῖος, ὅσο μπορῶ νὰ γνωρίζω, εἶναι κάτοχος τῆς πλουσιότερης καὶ πληρέστερης συλλογῆς ἐντύπων αὐτῆς τῆς κατηγορίας.

Τὸ Ἑμερολόγιον Προχείριον τοῦ 1758 εἶναι ἓνα μικρὸ ἔντυπο ποῦ, στὴν πλήρη του μορφή, θὰ εἶχε 48 σελίδες (τὸ ἀντίτυπο Χαριτάτου εἶναι κολοβό: φτάνει ἕως τῆ σελίδα 46· στὸ τέλος τῆς σελίδας αὐτῆς ὑπάρχουν, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα τυπογραφικὴ πρακτικὴ, τὰ πρῶτα γράμματα τῆς λέξεως μὲ τὴν ὁποία θὰ ἄρχιζε τὸ κείμενο τῆς ἐπόμενης σελίδας: ΠΡΟ). Ἡ ἔκδοσίς του φανερώνει ἱκανοποιητικὴ τυπογραφικὴ φροντίδα: τυπογραφικὰ κοσμήματα στὴν προμετωπίδα καὶ στὴ σελίδα 5, μικρὰ ἐπίτιτλα καὶ καλλωπίσματα στὴν ἀρχὴ τῶν κειμένων ποῦ περιέχονται στὸ τομίδι.

Δημοσιεύω, ἐδῶ, τὴν περιγραφὴ τῆς ἔκδοσης:

Η Μ Ε Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Ο Ν

Π Ρ Ο Χ Ε Ι Ρ Ο Ν

Τοῦ παρόντος Χρόνου

α ψ ν η'

Περιέχον ἀκριβές Σεληροδρόμιον, καὶ τοὺς Μῆρας τῶν Ἑβραίων, καὶ Τουρκῶν μὲ τὰ Μπαϊράμιά τους, καὶ ἄλλα πλείστα.

[τυπογραφικὸ κόσμημα]

Ε Ν Ε Τ Ι Η Σ Ι

Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι.

1 7 5 8.

Con Licenza de' Superiori.

Ὁ τίτλος στὴ σ. (1), μὲ τυπογραφικὸ κόσμημα. Στὴ σ. 3: ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ. σ. 4: ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΜΕΡΙΚΗ. σ. 5: Ἐποχαὶ διαφόρων Ἐθνῶν. σ. 6: Ἑορταί, Νηστεαί, καὶ Κρεωφαγαί ὄλον τοῦ Χρόνου. σ. 7: ΤΟ ΠΑΣΧΑΛΙΟΝ. σ. 8-9: ΕΙΛΗΣΙΣ Πότε ἀρχίζουσιν τὰ Πανηγύρια εἰς Λεβάντε, καὶ ἄλλοῦ. σ. 10: ΣΕΛΗΝΟΔΡΟΜΙΟΝ. σ. 11-46: μηνολόγιον (: ΙΑΝΝΟΥΑΡΙΟΣ [ἕως] ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ). — Ἐχουν ἐκπέσει οἱ σ. 47-48.

Ἀπὸ τὰ κείμενα ποῦ περιέχονται στὸ Ἑμερολόγιον τοῦ 1758 ἀναδη-

τὴν τυπογραφία Γλυκῆ (βλ. Προσθήκες, ὁ.π., σ. 212, 216-217). Μεταγενέστερες ἔρευνες καὶ δημοσιεύματα ἐπιτρέπουν νὰ ἀνιχνευθοῦν καὶ ἄλλες: 1750, Βόρτολις; 1765, Θεοδοσίου; 1783, ἕως Γλυκῆς.

μοσιεύω τὴν «Ἐἶδησι» γιὰ τὰ ἐτήσια πανηγύρια. Εἶναι ἡ παλαιότερη ἔντυπη καταγραφή, σὲ ἑλληνικὴ γλώσσα, ποὺ διαθέτουμε, γιὰ τὰ ἐμπορικὰ πανηγύρια ποὺ ἐνδιέφεραν τοὺς βαλκάνιους πραγματευτές.

ΕΙΔΗΣΙΣ Πότε ἀρχίζουσι τὰ Πανηγύρια εἰς Λεβάντες, καὶ ἄλλοι.

ΦΕΥΡΟΥΑΡΙΟΣ. 2 Τὸ Ζητοῦνι.

ΑΠΡΙΛΛΙΟΣ. 27 Πανηγύρι εἰς Λίφιαν.

ΜΑΪΟΣ. 2 Τὸ Μασχολοῦρι. 21 Ἡ Σιλίμω.

ΙΟΥΝΙΟΣ. 29 Τὸ Μαῦρον Ὅρος εἰς Γρεβενά.

ΙΟΥΛΙΟΣ. 28 Τὸ Κομπουλοῦγκι εἰς Βλαχίαν.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ. 5 Τὸ Σεστόβι. 6 Ἡ Ἀλασσώνα. 16 Εἰς Φέροσαλα. 17 Πωγωνιανὴ εἰς Ἰωάννινα.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ. 2 Ἡ Ζιντζόβα εἰς Φιλιππούπολιν. 3 Ἡ Στροῦγκα εἰς Ὀχρίδα. 18 Πανηγύρι εἰς Λίφιαν. 25 Ἡ Δολιανή.

Τὸ Ἡμερολόγιον *Πρόχειρον* τοῦ 1758 εἶναι, εἶπαμε, ἡ παλαιότερη βενετικὴ ἔκδοση ἡμερολογίου τῆς ὁποίας ἔχει βρεθεῖ ἀντίτυπο. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἡ παλαιότερη ποὺ εἶχε τυπωθεῖ. Ρητὲς μνεῖες σὲ βιβλιοκαταλόγους τοῦ Βόρτολι μᾶς ἔχουν πληροσορήσει ὅτι, ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο, εἶχαν ἐκδοθεῖ αὐτοῦ τοῦ τύπου Ἡμερολόγια καὶ γιὰ τὰ ἔτη 1755⁸ καὶ 1750.⁹ Ἄν ὑπολογίσουμε ὅτι Ἡμερολόγια καὶ Μηνολόγια ἐκδίδονται, ἀνά ἔτος, στὴ Βενετία, τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1750 καὶ ἀπὸ τρία τυπογραφεῖα ποὺ παράγουν ἑλληνικὰ ἔντυπα, τότε θὰ πρέπει νὰ λογαριάζουμε ὅτι ἐξακολοθοῦν νὰ μᾶς λείπουν καμιά ὀγδονταριά, τουλάχιστον, ἐκδόσεις, γιὰ νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενά.

3. Ἕνας ἄγνωστος κατάλογος συνδρομητῶν τοῦ 1813

ΣΕ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ σώζεται τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ἀντίτυπο μιᾶς *Καλλιγραφίας* ποὺ τυπώθηκε στὴν Τεργέστη, τὸ 1813. Τὸ βιβλίον τιτλοφορεῖται: *ΚΑΛΛΗΓΡΑΦΙΑ ἙΛΛΗΝΙΚΗ ἣτις ἐγράφη παρὰ Δημητρίου Παπαδάτου καὶ ἐχαλκοχαράχθη παρὰ Ἰωσήφ Τζουλιάνη Τριέστι εἰς τὰς 10: Ὀκτωβρίου: 1813.*¹ Ἡ ἔκδοση ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἔντυπα φύλλα ποὺ περιέχουν «Ὀμιλία περὶ τῆς Καλλιγραφίας», κατάλογο συνδρομητῶν καὶ «Παραδείγματα» ἐπικεντρωμένα σὲ θέματα νόμων καὶ ὀργάνωσης τῆς πολιτείας. Τὰ ὑπόλοιπα 12 φύλλα ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαλκογραφημένα ὑποδείγματα καλλιγραφίας, ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὴν «Ἐρμηνεῖαν διὰ νὰ φτιάσῃς τὸ Κονδίλι» καὶ προχωροῦν σὲ ὑποδείγματα ἐμπορικῶν ἐπιστολῶν.

Σημειῶνω ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Δημήτριου Παπαδάτου, συντάκτη τῆς

8. Πβ. Φ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες*, ὁ.π., σ. 212 καὶ σ. 324, ἀρ. 184.

9. Πβ. Ἀλέξης Πολίτης, «Βιβλιογραφικὰ τεκμήρια», π. Ὁ Ἐραμιστής, τ. ΙΖ', 1981, σ. 275, ἀρ. 18 καὶ σ. 276.

1. Βλ. τώρα Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1997, σ. 587, ἀρ. *π 18 (1813).

Καλλιγραφίας τοῦ 1813, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη, καὶ μόνη, φορὰ στὴν ἐντυπὴ παραγωγὴ τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου.²

Ὁ κατάλογος τῶν συνδρομητῶν τῆς *Καλλιγραφίας* περιλαμβάνει 43 ὀνόματα προσώπων ποὺ εἶχαν προσεγγραφεῖ γιὰ 55 ἀντίτυπα. Τὰ ὀνόματα δημοσιεύονται σὲ ἀλφαβητικὴ τάξη, μὲ βάση τὸ βαπτιστικὸ καὶ ὄχι τὸ ἐπώνυμο. Ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν συνδρομητῶν δὲν ἀναγράφεται, ἀλλὰ εὐκόλα μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὴν Τεργέστη. Σημειώνω, ἐπίσης, ὅτι τὸ ἓνα τρίτο, περίπου, ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς τῆς *Καλλιγραφίας*, δὲν ἀπαντοῦν δευτέρη φορὰ στοὺς γνωστοὺς καταλόγους τῶν συνδρομητῶν τῆς περιόδου.

Ἡ σπανιότητα τῆς *Καλλιγραφίας* τοῦ 1813 καθιστᾷ, νομίζω, χρήσιμη τὴν ἀναδημοσίευση, ἐδῶ, τοῦ καταλόγου τῶν συνδρομητῶν της.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΤΙΜΙΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΑΥΤΗΣ

Α.		Η.	
Ἀναστάσιος Ἱερεὺς Οἰκονόμος ἀμπε- λακίων θετταλίας ὁ ἐφημέριος	2	Ἡλίας Σαβόπουλος	1
Ἀναστάσιος Ἱερ. Οἰκ. ἀμπ. θετ. διὰ τὸ σχολεῖον τῶν ἀμπελακίων	5	Θ.	
Ἀντώνιος Νούσας	1	Θεόδωρος Μποζίκης	1
Ἀνατόλιος Ἀρχιμανδρίτης	1		
		Ι.	
Β.		Ἰωακείμ Ἱερομόναχος ὁ ἐφημέριος	1
Βαγγέλης Χρίστου	1	Ἰωάννης Κωνσταντίνου	1
Βασίλειος Ἰγγλέσης	1	Ἰάκωβος Ρότας	2
		Ἰωσήφ Ὁμπερμάιερ	1
Γ.		Ἰωάννης Δημητρίου Σαβοπούλου	1
Γεώργιος Μελισσηνός	1	Ἰωάννης Νιαμπούρης	1
		Ἰωάννης Ἀβασηότης	1
Δ.		Ἰερώνυμος Βασιλίου	1
Δημήτριος Δήμιον	1	Ἰωάννης Παπαδόστας	1
Δημήτριος Κατράρος	2	Ἰωάννης Παπαδήμος	1
Δημήτριος Κοντογώνης	1		
Δομένικος Κοζινάτος	1	Κ.	
Δοάγος Θεοδόροβιτς	2	Κωνσταντίνος Βένιας	1
Διμήτριος Γιακουμόπουλος	1	Κωνσταντίνος Παπιολάκης	1
Ζ.		Λ.	
Ζήσιμος Μάνεσης	1	Λούκας Κορμενός	1

2. Θὰ πρέπει, ὑποθέτω, νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Δημήτριο Παπαδάτο πού, τὸ 1815, ζήτησε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Τεργέστης πιστοποιητικὸ καλῆς διαγωγῆς, γιὰ νὰ ἀνοίξει «fabbrica di rosoglio». Βλ. Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Herring, *Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, τ. Β', Ἀθῆνα 1986, σ. 482, σμμ. 44.

M.		Παναγιώτης Παπαδάτος	2
Μιχαήλ Μελισσινός	1	Σ.	
Μιχαήλ Μηράς	1		
Μπαλάσις Ἀχρωᾶς	1	Στέφανος Κόντε Θεοτόκης	1
		Σταῦρος Σαντόπουλος	1
N.		Στέφανος Βάλσαμος	2
Νικόλαος Ρενιέρης	2	Φ.	
Νικόλαος Κωνσταντίνου Κεπίσογλου			
Ψάλτης	2	Φραντζέσκος Βελικόνιας	1
II.		X.	
Πέτρος Μοραϊτίνης	1	Χρήστος Κεχαῶς	1
Πέτρος Μαργαριτιώτης	2	Χριστόδουλος Μαρίνογλου	1

4. Συμπληρωματικά για τὸν Ὀβίδιο τοῦ Λαμπανιτζιώτη

Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΠΟΥ ΕΙΧΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙ, παλαιότερα,¹ για τὴ χρονολόγηση τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν ἐκτυπώσεων τοῦ Ὀβιδίου ἀπὸ τὴν τυπογραφία Γλυκῆ,² εἶχε ὀδηγήσει σὲ θετικά, νομίζω, συμπεράσματα γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν χρόνο ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐκτυπώσεις τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου καὶ τῆς μίας ἀπὸ τὶς δύο ἐκτυπώσεις τοῦ δευτέρου τόμου. Ἐμμενε ἀνοιχτὸ τὸ θέμα τῆς χρονίσεως τοῦ ζεύγους τῶν τόμων (Α'-Β') τῆς ἐκδόσεως πού φέρει, στὴ σελίδα τοῦ τίτλου ἐκάστου τόμου, τὴ χρονία 1798: εἶναι μιὰ ἐκδοσὴ σαφῶς ψευδοχρονολογημένη πού, ἐπὶ πλέον, ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα πού συγκροτοῦν τὶς περιπτώσεις τοῦ τεχνητοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Στὸ δημοσίευσμά μου τοῦ 1981 (σ. 122-123) ἀρκέστηκα, ἀπὸ ἔλλειψη ἐπαρκῶν στοιχείων,³ νὰ ὑποδείξω ὅτι πρόκειται γιὰ ἐκδοσὴ ψευδοχρονολογημένη καὶ νὰ διαγράψω ἕνα πολὺ εὐρὺ χρονολογικὸ πλαίσιο: «Ἡ κατάργησις τῆς ἐνδειξῆς Con Licenza de' Superiori [στὴ σελίδα τοῦ τίτ-

1. Φίλιππος Ἡλιού, «Ὁ Ὀβίδιος τοῦ Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη», π. Σκουφᾶς, τ. Ζ', τχ. 60-61, Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1981, σ. 108-124.

2. *Τῶν Μεταμορφώσεων II. Οὐιδίου Νάζωνος Βιβλία IE'*. εἰς δύο Τόμους διηρημένα ---, ἐκδοσὴ τοῦ Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη, τ. Α', Βενετία, Γλυκῆς, μὲ χρονία 1798 + μεταγενέστερες ἐκδόσεις/ἐκτυπώσεις, στίς ὁποῖες ἐμφανίζεται μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Σπυρίδωνος Βλαντῆ (δύο τοῦ πρώτου τόμου, ἀμφότερες ψευδοχρονολογημένες: 1798, καὶ δύο τοῦ δευτέρου τόμου, ἡ μιὰ ψευδοχρονολογημένη 1798 καὶ ἡ ἄλλη ἀχρονολογημένη).

3. Στὰ τεκμήρια πού συγκεντρώνονται ἐκεῖ μπορεῖ νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο: στὴν προσφάνησι «Πρὸς τοὺς Ὀμογενεῖς μου Ἑλληνας» πού προτάσσει στὸ *Λεξικὸν τῆς Ἰταλικῆς Γλώσσης*, (τρίτη) ἐκδοσὴ, τοῦ 1815, ὁ Σπ. Βλαντῆς σημειώνει τὴν ἐπίδρα του νὰ ἐκδόσῃ (καὶ πάλιν), τὸν «δευτέρον» [τόμο] τοῦ Ὀβιδίου «εἰς καλλιωτέραν κατάστασιν» (σ. ζ').

λου] θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ χρόνια μετὰ τὸ 1806· τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴ σελίδα τοῦ τίτλου μᾶς πηγαινούν καὶ πρὸς τὰ χρόνια 1815-1820, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ, μετὰ τὸ 1830» (σ. 123). Ἡ σχετικὰ πρόσφατη ἐπισήμανση μιᾶς σειρᾶς ἄγνωστων, καὶ ἀβιβλιογράφητων ἕως τώρα, *Μηνολογίων* καὶ *Ἡμερολογίων* τῆς τυπογραφίας Γλυκῆ,⁴ ἐπιτρέπει μιὰ ἀκριβέστερη χρονολόγηση.

Πράγματι, στὸ *Μηνολόγιον Πρόχειρον τοῦ Ἔτους Χιλιοστοῦ Ὀκτακοσιοστοῦ Εἰκοστοῦ δευτέρου. 1822. Μετὰ Προσθήκης Διαφόρων ἀξιολόγων εἰδήσεων. Ἐν Βενετία. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ Τῶ ἐξ Ἰωαννίνων* - - -, δημοσιεύονται, στὸ προλογικὸ κείμενο ποὺ ἐπιγράφεται *Μιχαὴλ Γλυκὸς Ὁ Τυπογράφος καὶ εἶναι χρονολογημένο 1821. ἄ. Μαΐου*, πληροφορίες γιὰ τὶς πρόσφατες ἐκδόσεις καὶ τὰ ἐκδοτικὰ σχέδια τοῦ Γλυκῆ (σ. 3-6). Ἐκεῖ, καὶ ἀφοῦ προηγουμένως ἔχει παρουσιάσει τὶς μεγάλες ἐκδόσεις του ἐνὸς «προχείρου καὶ ἐντελοῦς Λεξικοῦ» τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ *Θησαυροῦ* τοῦ Γεράσιμου Βλάχου (τοῦ 1821 ἢ πρώτῃ τοῦ 1820 ἢ δευτέρῃ), καὶ ἔχει ἀναγγεῖλει ὅτι «Μετ' ὀλίγας ἡμέρας θέλω βάλῃ ὑπὸ τοὺς Τύπους μου τὴν Παλαιὰν Διαθήκην κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα», ὁ Μιχαὴλ Γλυκὸς σημειώνει: «Ἐκαμα Νέαν Ἐκδοσιν τοῦ Ὀβιδίου, καὶ ἐξέδωκα τὸ ὑποσχεθὲν Πονημάτιον Περὶ Ὑγείας καὶ Μακροβιότητος⁵ - - -» (σ. 6).

Ἡ πληροφορία δημοσιεύεται, εἴπαμε, στὸ *Μηνολόγιον* τοῦ 1822, σὲ κείμενο χρονολογημένο ἀπὸ πρώτη Μαΐου 1821. Ἐπαναλαμβάνεται καὶ τὴν ἐπόμενη χρονιά, στὸ *Μηνολόγιον πρόχειρον τοῦ Ἔτους Χιλιοστοῦ Ὀκτακοσιοστοῦ Εἰκοστοῦ τρίτου. 1823*, στὸ προλογικὸ κείμενο (σ. 5), ποὺ εἶναι, αὐτὴ τὴ φορά, χρονολογημένο: 1822 ἄ. Ἰουνίου.

Ἐχομε, ἔτσι, ἓνα βέβαιο τεκμήριο γιὰ τὸ ὅτι ἡ τελευταία ἐκτύπωση τοῦ *Ὀβιδίου* ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὸν Μαῖο τοῦ 1821. Δὲν μπορούμε, ὅμως, στηριγμένοι σ' αὐτὴν, μόνον, τὴν πληροφορία, νὰ γνωρίζουμε ἂν ἡ ἐκδοσις ἔγινε τὸ 1820 ἢ τὸ 1821. Ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν *Μηνολογίων* τοῦ Γλυκῆ ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει ἐκεῖνο τοῦ 1821, ποὺ πρέπει, ὅπως εἶταν ἡ ἐκδοτικὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, νὰ εἶχε κυκλοφορήσει τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1820: δὲν ξέρουμε, κατὰ συνέπεια, ἂν ἡ πληροφορία γιὰ τὴ «Νέαν Ἐκδοσιν τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου» πρωτοεμφανίζεται στὸ *Μηνολόγιον* τοῦ 1822 ἢ ἂν ὑπῆρχε καὶ στὸ *Μηνολόγιον* τοῦ 1821 (δὲν ὑπάρχει, πάντως, στὰ *Μηνολόγια* τῶν ἀμέσως προηγουμένων ἐτῶν: 1820, 1819, 1818 καὶ τὰ λοιπά).

Φαίνεται, ὥστόσο, ὅτι ἀπὸ τὶς δύο χρονίες, 1820 ἢ 1821, πρέπει νὰ

4. Τῶν ἐτῶν 1817, 1818, 1819, 1820, 1827, 1833, 1847, 1849. Ἀνήκουν, τώρα, στὴ βιβλιοθήκη Μάνου Χαριτάτου.

5. Πρόκειται γιὰ τὸ *Ὑγιεινατόριον*, σὲ μετάφραση τοῦ Σπ. Βλαντιῆ, τὸ 1820. Ἐνα τμῆμα τῶν ἀντιτύπων δὲν φέρει, στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδας τοῦ τίτλου, τὴν ἔνδειξη: Ἡ παρούσα Ἐκδοσις πωλεῖται Ἀ. 8. Βενετ., ποὺ ἔχει τὸ ἀντίτυπο στὸ ὁποῖο στηρίχθηκε ἡ περιγραφή τῶν Γκίνη-Μέξα, ἀρ. 1288.

δεχτούμε τὴ δεύτερη, καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ μᾶς ὀδηγοῦν ἄλλου εἴδους τεκμήρια. Ὁ Γλυκῆς, κυρίως, ὅπως καὶ ἄλλοι τυπογράφοι, συνηθίζει νὰ προβαίνει σὲ πολλαπλὲς ἐκτυπώσεις ἢ ἐπανεκδόσεις τοῦ ἴδιου βιβλίου, διατηρώντας, στὶς προμετωπίδες, τὸν ἴδιο χρόνο ἐκδόσεως: τὸ εἶδαμε στὴν περίπτωση τοῦ Ὀβιδίου, ἀλλὰ τὰ παραδείγματα εἶναι πολλὰ καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν σὲ ἄλλη εὐκαιρία (σημειώνω, τελείως ἐνδεικτικὰ, στὶς δύο πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα: δύο διαφορετικὲς ἐκτυπώσεις τοῦ Ἐρωτόκριτου, καὶ ἄλλες δύο τοῦ Σπανοῦ μὲ χρονία 1817· τρεῖς διαφορετικὲς ἐκτυπώσεις τῆς Ἱστορίας Ἐβραιοπούλας τῆς Μαρκάδας, μὲ χρονία 1812· τέσσερις διαφορετικὲς ἐκτυπώσεις τοῦ Αἰσώπου τοῦ Φρυγῶς Βίος καὶ Μῦθοι, μὲ χρονία 1816· τέσσερις, τρεῖς, δύο καὶ τρεῖς ἐκτυπώσεις τοῦ πρώτου, δευτέρου, τρίτου καὶ τέταρτου τόμου, ἀντίστοιχα, τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Πατούσα, μὲ χρονία 1819, καὶ τὰ λοιπά). Ἐνα μικρὸ τμήμα ἀπὸ τίς ἐκδόσεις αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύει δευτέρη ἐκτύπωση τοῦ ἴδιου βιβλίου μέσα στὸν ἴδιο χρόνο. Οἱ περισσότερες θὰ πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερες ἐκδόσεις, ψευδοχρονολογημένες.

Πάντως στὴν ομάδα αὐτῆς τῆς ἐκδοτικῆς ἰδιοτυπίας ἀνήκει καὶ μιὰ σειρά πού ἐπιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε, μὲ ἀκρίβεια, τὴν ἐκδοση τοῦ Ὀβιδίου πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Μὲ χρονία 1821 κυκλοφόρησαν τέσσερις, τουλάχιστον, διαφορετικὲς ἐκτυπώσεις τῆς ἕκτης ἐκδόσεως τῆς Γραμματικῆς τῆς Ἱταλικῆς Γλώσσης τοῦ Σπυρίδωνος Βλαντῆ. Στὶς ἐκτυπώσεις αὐτὲς ὑπάρχει, στὸ τέλος τοῦ τόμου (σ. 243), ἕνας μικρὸς κατάλογος, τιτλοφορημένος: «Βιβλία ὅσα ἐξέδωκε Σπυρίδων Βλαντῆς». Στὴν πρώτη ἀπὸ τίς ἐκτυπώσεις, αὐτὴν πού πρέπει νὰ θεωροῦμε ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν αὐθεντικὴ (πρῶτη) ἐκδοση τοῦ 1821, σημειώνεται στὸν κατάλογο: «Ὀβιδίου Μεταμορφώσεων εἰς Τόμους δύο, μετὰ τῆς Ἐξηγήσεως τῶν Μύθων. Ἐκδοσις Β'. νῦν ὑπὸ τὰ πιεστήρια».⁶ Στὶς ἐπόμενες ἐκτυπώσεις τῆς Ἱταλικῆς Γραμματικῆς πού φέρουν χρονία 1821, ὁ κατάλογος τῶν ἐκδόσεων τοῦ Βλαντῆ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει, στὴν ἴδια σελίδα 243, ἀλλὰ ἡ διατύπωση ἔχει τροποποιηθεῖ, ἀφοῦ στὸ μεταξύ ὀδίτομος Ὀβιδίος ἔχει κυκλοφορήσει, ψευδοχρονολογημένος: «Ὀβιδίου Μεταμορφώσεων εἰς Τόμους δύο, μετὰ τῆς Ἐξηγήσεως τῶν Μύθων. Ἐκδοσις Β'. 1798».

Σὲ συνδυασμὸ μὲ τίς πληροφορίες πού παρέχει τὸ Μηρολόγιον τοῦ 1822, οἱ δύο αὐτὲς μνεῖες στὶς μικρὲς αὐτοβιβλιογραφίες τοῦ Σπ. Βλαντῆ ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε, μὲ ὅση βεβαιότητα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἔχουμε τὰ ἐκδοτικὰ τεχνάσματα τῶν Γλυκῆδων, ὅτι ἡ «δευτέρη» ἐκδοση τοῦ Ὀβιδίου κυκλοφόρησε τὸ 1821.

6. Σὲ προγενέστερη ἐκδοση τῆς Ἱταλικῆς Γραμματικῆς του, τὸ 1818, πού ἀριθμεῖται καὶ αὐτὴ ὡς «ἕκτη», ὁ Βλαντῆς σημειώνει, στὸν κατάλογο τῶν «βιβλίων ὅσα ἐξέδωκε», καὶ τὸ «Ὀβιδίου Μεταμορφώσεων εἰς Τόμους δύο, μετὰ τῆς Ἐξηγήσεως τῶν Μύθων» (σ. 243). Ἀναφέρεται, δηλαδή, σὲ ἐκδοση πού ἤδη κυκλοφορεῖ: στὸ ζεῦγος τῶν τόμων πού συγκροτοῦν τὴν πρώτη ἐκτύπωση τοῦ Ὀβιδίου πού φέρει μὴ τὸ δικό του ὄνομα.

5. Ἐκδοτικά σχέδια τοῦ Γλυκῆ τὸ 1821-1822

ΣΕ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ, ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΜΕΝΑ ἀπὸ 1 Μαΐου 1821 καὶ 1 Ἰουνίου 1822, τὰ ὁποῖα προτάσσει, ἀντίστοιχα, σὲ ἐκδόσεις τῶν ἀβιβλιογράφων ἀκόμη, *Μηρολόγιον* του, τῶν ἐτῶν 1822 καὶ 1823, ὁ Μιχαὴλ Γλυκῆς προαγγέλλει τὰ ἐκδοτικά του σχέδια τῆς περιόδου.

Μεταφέρω τὶς σχετικὲς πληροφορίες, πρῶτα ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ 1821 (*Μηρολόγιον Πρόχειρον τοῦ ἔτους --- 1822*):

«Μετὰ ὀλίγας ἡμέρας θέλω βάλῃ ὑπὸ τοὺς Τύπους μου τὴν Παλαιὰν Διαθήκην κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Αὕτη ἡ Ἐκδοσις θέλει εἶναι ἀκριβεστάτη, καὶ κατὰ πολλὰ ὠραία, εἰς ὄγδοον σχῆμα, καθὼς καὶ τὸ Λεξικὸν τοῦ Κυρίου Βλαντῆ, καὶ διηρημένη εἰς Τόμους τρεῖς, μετὰ καλὸν δέσιμον. Ὁ Τύπος τῆς θέλει λάβῃ τέλος κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822. ἔτους, ἡ δὲ Τιμὴ, χωρὶς συγκατάβασιν, εἶναι Λ. 90 Βεν. Ὅποιος συντρέξει μετὰ τὴν ἔτοιμον πληρωμὴν, πρὶν λάβῃ τέλος ὁ Τύπος, ἀντὶ Λ. 90 θέλει τὴν λάβῃ ἀνέξοδα διὰ Λ. 64. ἤτοι Φράν. 32. Ὅποιος δεχθῆ 10. σώματα, θέλει λάβῃ ἐν σῶμα χάρισμα, ἡγουν ἔνδεκα» (σ. 4-5).

Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο:

«Πρὸς τοῦτο βέβαιός εἰμι ὅτι θέλω κάμῃ ἔργον πολλὰ εὐάρεστον, ἐξαιρέτως εἰς τὸ Γένος μας, ξανατυπώνοντας τὴν θαυμασίαν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου (καθότι αὕτη μόνη, ἄνευ τῆς Ὀδυσσεΐας, εἶναι πολυζήτητος) μετὰ τῶν Σχολίων τοῦ Διδύμου, τὴν παρ' ἐμοὶ τυπωθεῖσαν πρῶτον ἐν ἔτει 1803. κατὰ τὴν ἐν Ὁξονίᾳ Ἐκδοσιν τοῦ 1782. Θέλω ἀρχίσω τὸν Τύπον τῆς εὐθὺς ὁποῦ λάβω πρῶτην συνδρομὴν, ὡς ἡ προκήρυξις, ὁποῦ θέλω ἐκδώσει» (σ. 5). Καὶ ἀμέσως πῶς κάτω:

«Ἐν ταυτῷ θέλω τυπώσῃ καὶ τὰς Τύχας τοῦ Τηλεμάχου μετὰ τῶν Σημειωμάτων, καὶ 27. Χαλκογραφίας. Ἡ Τιμὴ θέλει εἶναι Λ. 24. καὶ ἐτέραν ἐκδοσιν, χωρὶς σημειώματα, καὶ χωρὶς Χαλκογραφίας, εἰς κατωτέραν τιμὴν» (σ. 5-6).

Αὐτὰ στὸ *Μηρολόγιον* τοῦ 1822. Στὸ *Μηρολόγιον* τοῦ ἐπομένου ἔτους, 1823, ὅπου τὸ προλογικὸ κείμενο τοῦ Μιχαὴλ Γλυκῆ εἶναι χρονολογημένο 1822. ἀ. Ἰουνίου, ἐπαναλαμβάνονται, σχεδὸν αὐτολεξεί, οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὶς Τύχες τοῦ Τηλεμάχου, τροποποιοῦνται, γιὰ νὰ προσαρμοστοῦν στὶς τυπογραφικὰ καθυστερήσεις, οἱ προθεσμίες ποὺ εἶχαν ἀναγγελεῖ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς τρίτομης Παλαιᾶς Διαθήκης (: ἀ' Ἐντὸς τοῦ Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1822, λαμβάνει τέλος ὁ Τύπος τοῦ πρώτου Τόμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης---), καὶ προστίθεται ἡ ὑπόσχεσις γιὰ τὴν ἐκδοσὴ ἐνδὲς ἀκόμη βιβλίου:

«Κεῖται ὑπὸ τοὺς Τύπου[ς] μου καὶ ἡ ἐν Παρισίοις πρωτοφανεῖσα ἀρίστη Γραμματικὴ τῆς νεωτέρας τῶν Γραικῶν γλώσσης, ἐπιγραφομένη Méthode pour étudier la langue Grecque moderne par Jules David, 1821. ἡ ὁποία εἶναι μὲν γραμμένη εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν, κρίνεται δὲ ἡ καλλιωτέρα ἀπὸ κάθε ἄλλην. Ἡ δὲ τιμὴ τῆς θέλει εἶναι Λ. 14» (σ. 5). Σημειῶνω ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη ἔχει τοποθετηθεῖ, στὸ *Μηρολόγιον* τοῦ

1823, πρὶν ἀπὸ ἐκείνες πού ἀναφέρονται στὴν Ἰλιάδα καὶ στὸν Τηλέμαχο. Τὸ βιβλίο, ἀνακοινώνει ὁ Γλυκῆς, «κεῖται ὑπὸ τοὺς Τύπους», τυπώνεται, ἔτσι καὶ ἡ προαγγελία του ἔπρεπε νὰ προηγηθεῖ. Πρόθεση τοῦ Γλυκῆ ἔϊταν, ὅπως φαίνεται, νὰ ἀνατυπώσει τὸ γαλλικὸ κείμενο καὶ ὄχι μετάφραση τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς τοῦ Jules David πού μόλις εἶχε κυκλοφορήσει.

Τελικὰ, καὶ γιὰ λόγους πού δὲν γνωρίζουμε, ἡ ἔκδοση, ἂν καὶ ἀπὸ τοὺς τύπους, δὲν ἔγινε. Ὅπως δὲν ἔγιναν καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες τρεῖς πού ἀνακοινώθηκαν. Πραγματικὰ, ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔργα πού ὁ Γλυκῆς προανάγγειλε στὰ *Μηρολόγια* του τοῦ 1822 καὶ τοῦ 1823, τὸ μόνο πού κυκλοφόρησε ἔϊταν ἡ τρίτομη Παλαιὰ Διαθήκη.¹ Οἱ ἔντυποι κατάλογοι τῆς αὐστριακῆς λογοκρισίας παρέχουν ἐπὶ πλέον λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτῆ: ὁ πρῶτος τόμος, μὲ χρονία 1822, κατατέθηκε, ὅπως εἶχε ὑποχρέωση ὁ τυπογράφος, στὶς ὑπηρεσίες τῆς λογοκρισίας τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1823· ὁ δεῦτερος τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1823 καὶ ὁ τρίτος τὸν Νοέμβριο τοῦ 1823. Καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς τόμους ὁ τυπογράφος δήλωσε τράβηγμα πεντακοσίων ἀντιτύπων.²

Ἡ «πολυζήτητος» Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, πού θὰ ἔβγαине σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου «φαίνεται ὅτι ἐπικρατεῖ» --- «Ὀμηρομανία μεταξὺ τῶν Ὀμογενῶν», ὅπως σημείωνε, τὸ 1816, ἀνώνυμος συνεργάτης τοῦ *Ἑλληνικοῦ Τηλεγράφου*, ἴσως ὁ Δ. Ἀλεξανδρίδης, δὲν κυκλοφόρησε.³ Ὅπως δὲ ποτε ἐπρόκειτο γιὰ ἐπανέκδοση.

Ἐπανέκδοση θὰ εἶταν, παρότι αὐτὸ δὲν δηλώνεται, καὶ τὸ ἄλλο προαγγελόμενο βιβλίο, τὸ *Τῦχαι Τηλεμάχου*. Ὁ Γλυκῆς εἶχε τὴν πρόθεση νὰ κυκλοφορήσει σὲ δύο τραβήγματα, μὲ εἰκόνες καὶ χωρὶς εἰκόνες, τὴν μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Fénelon ἀπὸ τὸν Δημήτριο Γοβδελά, ἀνατυπώνοντας τὴν δεῦτερη ἔκδοση πού εἶχε γίνει τὸ 1803, χωρὶς, ὅπως φαίνεται, συμμετοχὴ τοῦ μεταφραστῆ, ἀπὸ τὴν τυπογραφία τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ Γοβδελάς δὲν μοιάζει νὰ εἶχε ἀνάμειξη οὔτε στὰ σχέδια τοῦ Γλυκῆ: εἶχε ὁ ἴδιος προκηρύξει, ἀπὸ τὸ 1816,⁴ μιὰ νέα τετράτομη ἔκδοση, πού θὰ περιεῖχε ἀναθεωρημένη τὴ μετάφρασή του καὶ, ἐπιπλέον, τὸ γαλλικὸ κεί-

1. Οἱ τρεῖς τόμοι τοῦ ἔργου ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία σὲ τρεῖς, διαφορετικὲς, σειρὰς προσθηκῶν: Α. Χατζηδημόσιος - Γ. Σίμος, π. Ὁ Ἑραμιστής, τ. Γ', 1965, σ. 253-254, ἀρ. Α409 (ὁ τ. Γ')· Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, αὐτ., τ. ΣΤ', 1968, σ. 28, ἀρ. Α925 (ὁ τ. Β')· Γ. Σ. Πλουμίδης, π. *Θησαυρίσματα*, τ. 5, 1968, σ. 235-236 (ὁ τ. Α').

2. Imp. R. Ufficio Centrale di Censura e Revisione, *Elenco delle opere stampate e pubblicate in Venezia e nelle Provincie Venete nel mese di Gennaio 1823*, σ. 12, ἀρ. 55, γιὰ τὸν πρῶτο τόμο --- *nel mese di Aprile 1823*, σ. 53, ἀρ. 273 γιὰ τὸν δεῦτερο, καὶ --- *nel mese di Novembre 1823*, σ. 163, ἀρ. 884 γιὰ τὸν τρίτο καὶ τελευταῖο.

3. π. *Ἑλληνικὸς Τηλεγράφος*, ἀρ. 93, 18 Νοεμβρίου 1816, σ. 418.

4. Πβ. π. *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*, ἀρ. 2, 15 Ἰανουαρίου 1816, σ. 31-32.

μενο τοῦ Fénélon καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ὁ πρῶτος τόμος εἶχε ἤδη τυπωθεῖ (ἀλλά, ἴσως, δὲν εἶχε κυκλοφορήσει) τὸ 1820.⁵

Ὁ ἐκδοτικὸς προγραμματισμὸς, ποῦ εἶχε δημοσιοποιηθεῖ τὸ 1821 καὶ τὸ 1822, ἐγκαταλείφθηκε κατὰ τὰ τρία τέταρτά του: ὁ Γλυκῆς ἀπέσυρε, σιωπηρὰ, τὶς σχετικὲς εἰδήσεις, ἤδη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1823, ὅταν ἔγραφε τὸ προλογικὸ κείμενό του γιὰ τὸ *Μηρολόγιον* τοῦ ἔτους 1824,⁶ χωρὶς νὰ δίνει καμιὰν ἐξήγηση γιὰ τὴν ἐγκατάλειψή τῶν σχεδίων. Ἴσως τὰ γεγονότα τοῦ 1821, μὲ τὸν περιορισμὸ τῆς ἀγορᾶς τοῦ λόγιου βιβλίου ποῦ ἐπέφεραν, νὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς διακοπῆς τῆς ἐκδοτικῆς προσπάθειας σ' αὐτὸν τὸν τομέα. Ἴσως.

Πάντως οἱ φροντίδες γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ *Τηλεμάχου* συνεχίστηκαν ἔως, τουλάχιστον, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824: ὁ Γλυκῆς πρέπει νὰ εἶναι ὁ μὴ κατονομαζόμενος τυπογράφος ὁ ὁποῖος, τὸν μῆνα ἐκεῖνο, κατέθεσε στὴ βενετικὴ λογοκρισία, ἀντὶ χειρογράφου, ἀντίτυπο τῆς δίτομης ἐκδοσῆς Θεοδοσίου, τοῦ 1803, προκειμένου νὰ λάβει τὴν ἀπαιτούμενη ἄδεια γιὰ τὴν ἐπανέκδοσὴ τοῦ βιβλίου.⁷ Χωρὶς νὰ δώσει συνέχεια στὸ σχέδιό του, ἀν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ σχετικὴ ἄδεια. Ἡ ἐκδοτικὴ διαδρομὴ τῶν ἐπανεκδιδομένων μεταφράσεων τοῦ Fénélon στὰ βενετικὰ τυπογραφεῖα θὰ συνεχιστεῖ τὸ 1830, ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὴν τυπογραφία τοῦ Andreola.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΗ

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΣΠΑΝΙΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΗ (1716-1806) ἀνήκουν ἀναμφίβολα καὶ οἱ *Στοχασμοὶ εἰς τοὺς παρόντας κρισίμους Καίρους, τοῦ Κράτους τοῦ Ὀθωμανικοῦ* (σ. 40, σχῆμα 4ο), οἱ ὁποῖοι δημοσιεύτηκαν ἀνώνυμα, χωρὶς τόπο ἐκδοσῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ χωρὶς χρονο-

5. A. Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 648. Πβ. Φίλιππος Ἡλιού, στὰ *Τετράδια Ἐργασίας*, ἀρ. 4, 1983, σ. 43.

6. Τὸ προλογικὸ κείμενο τοῦ *Μηρολόγιου* τοῦ 1824 δημοσιεύεται, μὲ χρονολογία 1822. ἀ. Ἰουνίου, ποῦ ἴσως εἶναι τυπογραφικὸ λάθος (: 1822 ἀντὶ 1823) ἢ, πρᾶγμα συνηθισμένο καὶ ἐνδεικτικὸ τῆς ἀνεμελιᾶς ποῦ χαρακτηρίζει, συχνά, τὰ ἐλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, ἀπλῆ ἀναπαραγωγὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ προλογικοῦ κειμένου τοῦ προηγούμενου *Μηρολόγιου*, ποῦ χρησίμεψε ὡς πρότυπο στὴ νέα στοιχειοθεσία. Ἄλλωστε καὶ στὸ ἐπόμενο *Μηρολόγιο*, τοῦ 1825, παραμένει ἡ ἴδια χρονολογία στὸ κείμενο τοῦ Μιχαὴλ Γλυκῆ (: 1822. ἀ. Ἰουνίου).

7. Ὁφείλω τὴν πληροφορίαν στὸν Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη.